

KÉT SZEGEDI FESTŐ

Nyilasy Sándor **Károlyi Lajos**
 (1873—1934) és (1877—1927)

Szeged képzőművészete a múlt század elején kezdett kibontakozni. A helybeli vagyonosabb polgárság már a XVIII. sz. végétől foglalkoztatott arcképfestőket. Ebből az időből (1792) valók a budai Mertz János, majd a reformkorban működő, néptanító Szikora György (1806—09 között lett szegedi lakos) és a tiszai malommal bíró Nagy Ferenc (1840—50-es években dolgozott Szegeden), később a munkásszármazású Joó Ferenc (1823—1880), az Olaszországban tanult Rákosi Nándor (1832—1884), a fényképészetet nyitó Landau Alajos (1833—1884) stb. arcképei, akik becsületes kielégítői voltak a kor helyi portrészükségletének. Az életkép első jelentősebb művelői közül a tanyavilágból jövő és ennek életét ábrázoló Tóth-Molnár Ferenc (1880-as években munkálkodott Szegeden) emelkedik ki. A történelmi festészetbe a szegedi 1879-es árvízről négy képet alkotó Petrovics László (1839—1907) és a bizarr hatású képeket festő Kacziány Ödön (1852—1923) kapcsolódtak be. Az itteni akadémisták közül, az előbbi két művészen kívül, a néprajzi témákat is kedvelő Vastagh György (1834—1922) a legjelentékenyebb. Az alföldi táj bensőséges megörökítőinek helyi csoportjából két említésre méltó művész, a szegedi származású Tölgyessy Artur (1853—1920) és a főleg akvarellal dolgozó Lápcssy-Hegedűs Géza (1875—1929) nevét érdemes megjegyeznünk. Szeged képzőművészetének jellegzetes alakjai az első világháború alatt hadifogolyként három és félvégig Oroszországban tartózkodó Hódi Géza (1881—1942) és a tragikus emlékü Kükövecz Nana (1885—1919), akit a szatymazi kertekben a fehér tisztek bestiális módon legyilkoltak.

A századforduló idején Szeged képzőművészete fejlődésének útjára — az 1879-es árvíz utáni újjáépítéssel egyidejűleg meggyorsult. A polgári radikálisok nyugatról importált formalizmusának elterjedése a helyi képzőművészetre jóformán hatástalan volt. A szegedi festők nagyrésze München, majd később Párizs után tanulmányait Nagybányán folytatta. A nemzeti festészetünkben jelentős szerepet betöltő nagybányai művésztelep legjobb eredményeit magukéva téve Szegeden telepedtek le. Az itteni táj és népelet gondos, szeretetteljes tanulmányozásával, realista alkotásokon keresztül szülővárosuk szeretetét s a nép iránti hűséget hirdették. A legkiválóbb szegedi festő, Nyilasy Sándor (1873—1934), színpompás képein a nap-sütötte Tápé dolgozó parasztjaink életkedvét, derűs optimizmusát meggyőző erővel fejezte ki. Mellette a legjelentősebb másik helyi festő, a filozófikus hajlamú Károlyi Lajos (1877—1927), a szegedi képzőművészet »Juhász Gyulá«-ja, akinek szelid hangú lírai alkotásaiban a tiszaparti város rejtett szépségei mutatkoznak meg. Több idevalósi művész közül kimagaslóan: a járomba fogott állatokat szeretettel ábrázoló Zombory Lajos (1867—1933), az arcképeket és tájábrázolásokat egyaránt kedvelő festő Papp Gábor (1872—1931), a grafikus Tardoss-Taussig Ármin (1874—1936), a tápéi népet főleg családi körben megörökítő Heller Ödön (1878—1921), a fiatalon hősi halált halt, jóképességű Szöri József (1879—1914) és a drámai feszültségű munkásmozgalmi témákat is feldolgozó Parobek Alajos (1896—1948).

A szegedi festők haladó hagyományaival, helyi képzőművészetünk utolsó másfél százados fejlődésével a jelenlegi keretek között, akár vázlatosan foglalni is, meddő kísérlet lenne. Erre tágabb közlési lehetőséget teremt majd kedvezőbb alkalom. Most, miután egy csokorra való (de távolról sem teljességre törekvő) jelentősebb helyi művész nevét felsoroltuk, Nyilasy Sándor és Károlyi Lajos személyében két olyan szegedi festőről szeretnénk röviden megemlékezni, akik kiemelkedően eredeti és tehetséges egyéniségei voltak Szeged képzőművészete népességének csoportjának.

Nyilasy Sándor 1873. december 2-án, Károlyi Lajos négy évvel később, 1877. július 16-án Szegeden született. Eletük legnagyobb részét szülővárosukban töltötték. Gyermekkoruk sorsát, a várost pusztító »Nagy árvíz« szabta meg. Nyilasy, jómódú iparoscsalád — atyja asztalosmester volt — körében nem látott szomorúságot, míg 1889 egyik emlékeztetés, vizetárasztó tavaszi éjjelén megkondultak a harangok, és a gyermekkor felhőtlen boldogságát elragadta a haragos, szennyes ár. Vagyonuk elpusztult. Anyja, Sándor és Károly fiaival Nákófalvára menekült, ahol egy évet töltöttek, és 1880-ban tértek vissza Szegedre, amikor a kis Sanyi iskoláztatása megkezdődött. Károlyi is elvesztette atyját, az öreg csizmadiát, aki az árvízkor szerzett betegségébe halt bele. Anyja újból férjhez ment, de rövidesen ő is elhunyt, így előbb erdész mostohaanyja, majd tizenhároméves korától nagybátyja, Malatinszky György szegedi vendéglős nevelte.

Művészi léggört a szülői, illetve rokoni környezet sem az egyiknek, sem a másiknak nem nyújtott. Rajzszertetük mégis korán felébredt, és az végigkísérte diákoskodásuk éveit: A mintalapok és az egyszerűbb tárgyak szorgalmas másolása után mindketten hamarosan átlépték az ügyeskedő szórakozás, dilettáns kedvtelés határait, és a rajzolás, festés életük lényegévé, komoly hivatástudattá érett bennük. Középiskoláik befejezése után repeső vágyukat követve — melyet Nyilasynál egy évig tartó mintarajziskolai studium előzött meg — Münchenbe kerültek (Nyilasy 1893-ban, Károlyi 1895-ben), ahol tanulmányaik az intézmény megcsontosodott rendje szerint folytak. Münchenben csalódtak: a művészettől mást vártak, mint amit ott találtak. Károlyi pályát akart cserélni, és hazautazott. A drávatöröki-erdőbe vonult mostohaanyjához, azzal a szándékkal, hogy ő is erdész lesz. Nyilasy viszont otthagya az akadémiát, átment Hollósy magániskolájába, aki ide vonzotta azokat a fiatal művészeket, akik utálattal fordultak el az akadémiai recept szerint iparszerűen űzött, a valóságot meghazudtoló anekdotazó és szentimentális népeletképektől, melyeknek tematikája teljesen az egyre nagyobb befolyást nyert műkereskedők irányításától függött.

Hollósy Simon — mint tudjuk — fiatal barátaival és müncheni festőiskolájának növendékeivel együtt 1896 és a következő évek nyarát itthon, Nagybányán töltötte. Ebben a csoportban fejlődött Nyilasy és Károlyi is. Nyilasy Sándor közben három évet időzött Párizsban, Juliannál. 1897 tavaszán a francia fővárosban megismerkedett a hazafelé tartó Thorma Jánossal, aki magával hívta őt Nagybányára. A fernezelyi patak tág völgyében fekvő Szatmár megyei városka festői környezete, az ottani élet adott témát képeiknek, s realista, valóság-hű ábrázolásra törekedtek. Nyilasy két év nyarát: 1897—98 legszebb hónapjait töltötte Nagybányán, mint a művésztelep legifjabb tagja. A nagybányaiak első budapesti kiállításain résztvett. Itt szereplő művei közül főleg a Betlehem, Esti harangszó és a Magvetők c. alkotásai a kiemelkedők.

Ezalatt Károlyiban a természet ölen való rövid tartózkodás újból életre keltette a művészt. 1896 végén Velencébe, majd Rómába ment az olasz mestereket tanulmányozni. Közel egy évet töltött az »Örök város«-ban, de munkaköre nem elégitette ki. Papi pártfogója, Fraknoi püspök azt ajánlotta neki, hogy legyen szentkép-festő, Károlyi Lajos azonban elhárította magától ezt a gondtalan megélhetést biztosító »állás«-t, mert művészi függetlenségét nem volt hajlandó feláldozni. Két év múlva (1898) újból Münchenbe tartott, ahol Hollósy ottani, majd nagybányai szabadiskolájában képezte magát. A négy évfolyamot, a kiváló magyar festőpedagógus szerint, Károlyi a »legkitűnőbb szorgalommal és eredménnyel« végezte el.

Károlyi külföldi útja alkalmával ünnepélyes lírával vetette vászonra Itália viruló természeti szépségeit. Ekkor festette meg többek között költői színekkel a virágos fákat és apró házacsákat ábrázoló dombos Olasz táj-át. A szegedi festő szeme felfedezte a levegőz fényvibrálását, a színek valójainak hajszálfinomságát, és tájképein ezeknek a sajátosságoknak juttatta a főszerepet, velük tolmácsolta a nagy természet-egységet. Tájéltanulmányaiban, melyek egy líraián hangolt művész színes látását tükrözik, a vidék eredeti szépségei iránt gyöngéd érdeklődés szólal meg.

Nyilasy Sándornak és Károlyi Lajosnak nemcsak mint embernek, hanem a művésznek is a tiszaparti város, Szeged volt az igazi otthonuk. Míg a világot járták, idegenek voltak talán önmaguknak is. A hazai föld, a búzát érlelő napsütés, a régi Szeged ódon hangulatú, vizeletti utcái, Újszeged zöldruhás parkjai, Tápé falu melázó csendje, a parasztfiatalság vidám kedve, a dolgozó nép lelkével való közvetlen kapcsolat, — ez volt az ő életető erejük. Szülővárosukban való letelepedésük után itt látjuk tehetségük teljes kibontakozását.

Mielőtt Nyilasy Szegeden fellépett, előtte itt nem született kép, amely a festő és a népelet közötti közelséget annyira tükrözné, mint az itt készült alkotásai. Egyenes megragadása a látott dolgoknak, a tájnak, az alakoknak, a nép küzdő, munkás életének, törhetetlen életkedvének. A tápéi népviselet színpompás világa adja meg számára a leghálásabb témákat, és a dolgozó parasztnak arcára kiülő gyermeki őszinteség a legmelegebb érzéseket. Bár a művész behatóan ragaszkodott a látott valósághoz, mégis hozzátett egy értéket: valamennyit megaranyozta meleg kedélye. Póz és nagyképűség nélküli, egyszerű és közvetlen hangja olyan, mintha régi kedves ismerősökhöz beszélne.

Nyilasy sokatigéző fejlődésének elején, művein érezni lehet a keresés nyugtalanságát. Ezt mutatja az 1900-ban festett Cigányok c. nagyméretű alkotása is. A hangulat, mely a festőben derengett, igazán csak itthon, a Tisza mellett talált neki megfelelő formát. Először a Kamaráserdőben ütötte fel tanyáját, majd Horgos utcáit járta, — több és véglegesen Tápé legényei, lányai, munkás-földművesei lettek képeinek legkedveltebb szereplői. Tápén való legyökerezését megelőzően a Kamaráserdőben festette meg egyik legszínpompásabb művét: a zöld ezernyi változatát mutató Napsütés c. alkotását, mely a szabadon eresztett szenvedély és a szenvedély felett gyakorolt önuralom kiegyensúlyozott kettősségét hordja magán.

Nyilasy Sándor művészetének sajátos vonása, hogy szinte kizárólag a verőfényes nyarat, a virágzás időszakát, szülőföldjének természeti gazdagságát festette meg. Képein úgy hatnak a színek, mint a sötétséget előző napsugár. A művészet azonban szentebb volt előtte, semhogy világitási jelenségek egyszerű lerögzítőjévé süllyedjen, — a napsütés nem cél, hanem eszköz volt az optimista tartalom kifejezésére. Bármennyire is közelébe ért a plein-air festés új elvének, sohasem vált belőle, éppen alakító, rendező, eszmét tükröztető hajlandósága és a néppel való elszakíthatatlan kapcsolata miatt, impresszionista festő.

Miután Horgos 1919-ben a szerbek megszállták, a nyugalomban megzavart művész a Szeged melletti Tápé falucsukában ütötte fel tanyáját. Nyilasy túlaradó optimizmusa, forró életszerete megértő talajra lelt a tiszparti falu dolgozó népében, mely hasonlóan hangolva hálás befogadója volt az életszerető érzelmeknek. A tehetséges festő szeme előtt feltárult az élő valóság végtelen gazdagsága, és a ballagó Tisza mentén munkálkodó földműves nép között, mint a napfény ragyogott fel mosolygós derűvel telt művésze. Tápén a népi élet és a zöld természet eleven közelségének hatása alatt festette legszebb képeit: a széljárta földeken a tavaszi munkát végző és alkonyatkor a mezőről fáradtan hazafelé tartó falusi embereket, vagy a dolgos hét után a vasárnapi ünneplőbe öltözött vidámarcú parasztfiatalok enyelgését ábrázoló alkotásait. Sokszor a falu kisablakos, zöld zsalu-gáteres, rozszant kerítéses házacskáit, akácoktól árnyas utcáit és a Tisza napégette, füzesborította partjait örökölte meg. Festményei nemcsak művészi köntösben mutatják meg Tápé dolgozó parasztságának hétköznapi és ünnepi valóságát, hanem jól tükrözik Nyilasy mesterségbeli munkamódszerét és szüntelen tevékenykedő, megfigyelő természetét is.

Tápén készült alkotásainak témagazdagsága is bizonyítja, mily szeretettel merült el az itteni dolgozó parasztnak lelkivilágának, szokásaiknak, ruházatának és a Tisza vidék vakító égboltjának, báránnyelvének, finomrajzú növényzetének, s az opálosfényű folyó ezüstszalagként kanyargó vizének tanulmányozásába. Benyomásainak közvetlensége előadási módjának megejtő bája, alakjainak életteljenessége vonzóvá teszi alkotásait. Tápé falu dolgozói közel másfél évtizeden keresztül a legmelegebben ragaszkodtak Nyilasy Sándorhoz, aki ott az egyik házacskát alakította át meghitt műtermévé. Ebben töltötte a nyári hónapokat, itt gyűjtögette azokat az élményeket, melyek a legváltozatosabb színekben és meleg hangulatban tükröződtek vissza alkotásain. Színpompás festményei: a Kártyázó fiúk, Lányok a Tiszatöltésen, Tavasz a földeken, Tápéi kompkikötő, Vetésnézők, Zsalugátért festő asszony, Tápéi utcarészlet, Birkanyáj a fa alatt, Réten, Hazatérő kapás, Kinn a bányány, benn a farkas, Parasztház stb. — a Tisza mentén élő nép környezetében születtek meg, melyeket Szeged művészetszerető dolgozói magukénak éreznek és szívükbe zártak.

Nyilasy Sándor nem tartozott a lázasan keresők, a felfedezni vágyók közé. Fejlődésébe a művészi átélések hosszú sora hozta bele a fokozatos tartalmi gazdagságot és egyéni stílusának egyre határozottabbá válását. A dolgozó falusi nép életé-

nek beható tanulmányozásából alakította ki közvetlen hatású előadási módját, amely távol áll a »műtermi művészet« problémáitól. Innen van, hogy egész életműve egyöntetű, egyszer megtalált stílusától, nem tér el sem jobbra, sem balra. A realista látás elveit elfogadta, mert annak ésszerű voltáról meggyőződött. Művészi fejlődése abban a meglátásban mutatkozik, midőn a szürke tónusoktól a színes látás felé halad, és ezzel párhuzamosan kompozícióiban a nemes értelemben vett dekoratív szellemű elrendezés mindinkább érvényesül. Ugyanakkor az érzelmek intenzitása, mellyel átéli a látottakat, folyton növekszik nála, és képei művészi tartalomban gazdagabbá válnak.

Nyilasy Sándor művészetének egészét kell megismerniök azoknak, akik a fáradtabb, az anyagi gondoktól terhes utolsó éveiben többször ismételt, a műkereskedésekben gyakran szerepelt »vasárnapdélutánok« kapcsán alakították ki róla felületes, elmarasztaló ítéletüket. Egy-egy festménye valóban gyakran, kis változtatással vagy anélkül, többször is megismételésre került. Ennek egyik okát a kedvelt témájú képek nagy műkereskedelmi sikerében kereshetjük, melynek Nyilasy sem tudott mindig ellenállni, s ebből kifolyólag sok selejtes munkája is van; másfelől azonban a művész kutatómódszerének következménye is, hogy témáit a teljes, megnyugtató kielégelés érdekében többször is megfestette.

A szegedi művész igen érzékenyen válaszolt mindenre, melyet künn a szabadban, a földdel küzdő nép között tapasztalt. Erőteljes, fényben úszó plein-air képei úgy hatnak, mintha közvetlen vázlatkészítés anyagából bontakoztak volna ki. Mielőtt sorolhatjuk őt a természetlátás e formájának művelői közé. Nyilasy egész munkássága során megmaradt a harmonikus, logikus megjelenítés realista módszerénél és semmiféle tudálékos kísértés nem tudta a torzítás kalandjaira csábítani. Miközben a burzsoá formalizmus szinte parancsoló kényszerrel vitte romlásba néha a legjobbakat is, a tápéi nép holtig hű művésze következetesen ragaszkodott a természetvalósághoz, az értelmes, közérthető kifejezés eszközeihez. Műveinek eszmei tartalma gazdag életismerete segítségével válik szemléletessé. A mondánivaló emberi becsületessége valódi értékké avatja legjobb alkotásait. Mély humánus festészetének jelentős értékei: a Legények, leányok és a Tanyai fiatalság c. művei, melyeken a tápéi nép letörülhetetlen mosolyú gyermekeit mutatja be.

Nyilasyt, a plein-air kérdésével kapcsolatban, a színek sokat foglalkoztatták, és ezek megoldásába mélyen belemért. Kimagasló ebben a nemben a Vasárnap c. képe, melyen művészi fejlődésének addig elért eredményeit kamatoztatta. A formák gödös visszaadása, a rajz hangsúlya mellett az atmoszféra érzékeltetésére, a szabadteri fény művészi gyümölcsoztetésére törekedett. Az ablakokon és a tájon meglátszik, hogy gondos tanulmányok előzték meg. A megoldandó feladat: a táj és ember ölekezésének tartalmi ábrázolása mellett a kép színbeli felépítése és kisebb részleteknek nagy színegyeségekbe való foglalása volt. A széles, eleveníramú eszkekezelés itt teljes festőiségbe megy át, amely könnyed és feloldott, színei pedig tisztaságuk és világítóerejük teljességét érik el. Nyilasy a természetből indult ki, ennek formáihoz hű maradt, képeiből mégis kiérezzük az egyéni temperamentum formáló erejét, s azt az alakító törekvést, mely a tűnő látszaton túl képszerűséget, művészi rendet keres. Tud festői lenni anélkül, hogy a formák jelentőségét megtagadná, tud meglepni színeinek, előadásmódjának ötletességével anélkül, hogy keresztetne.

Figyelmet érdemelnek Nyilasy Sándor arcképei, melyek sohasem akadémikus értelemben vett szárazhatású portrék, hanem hangulati képek, lélektanulmányok. Arcmásain is meglepő a valóság iránti érzéke. Mikszáth Kálmánt, Tömörkény Istvánt, Reizner Jánost stb. megörökítő alkotásain életszerű természetességgel mutatja meg az ismert nevű férfiak jellegzetes egyéniségét. Portréi és tanulmányfejei mélyrehatóan tárják fel az ábrázolt belső és külső vonásait, tipikus és egyéni sajátosságait. Mély érzéstartalmukkal, az elhíttetőrejtő lélekábrázolás fontos követelményeinek teljesítésében, a legjobb hagyományokhoz kapcsolódnak. Szép példa erre az Alföldi paraszt c. műve, melyben az egyéni és a tipikus találkozik egymással. Meggyőző vonásokkal a dolgozó paraszt lényét sikerült ezen az alkotásán megragadnia. A művész nem érdekességnek, festeni való tárgynak látja a falusi embert, hanem a néppel való benső azonossága, népszerűtete révén: embertársának, ember-testvérenek is, aki felfedezi a szegényparasztok kemény sorsát, és látva szűkönyűgős életüket, velük együtt érez.

E vázlatos ismertetés keretében meg kell emlékeznünk Nyilasy Sándornak a Szegedi Tudományegyetem néprajzi intézete számára festett nagyméretű Hármas-

kép-éről (gyermekkor—ifjúság—öregkor). A Hármaskép-nek, mint műfajnak, rendeltetése rokon a falfestményel, mely valamit ünnepélyesen, emlékszerűen akar elmondani, és ehhez szükséztől, tömör előadást kíván. Ezeket a jegyeket azonban Nyilasy Hármasképén nem találjuk meg, mely művészetéből egyébként sem vezethető le. Alkotása nem más, mint egy nagyra méretezett táblakép, a már nála kiforrott művészi tartalommal és stílussal. E feladat nem felelt meg festői törekvésének. Az ő lendületes kezelési technikája, mellyel nagy közvetiséggel tudta érzéseit kifejezni, kis méretet kívánt, és azt mutatja, hogy távol állott egyéniségtől az előadásmódnak az a kötöttsége, amelyre itt szükség lett volna. Valahogy úgy volt ezzel a megbízással ő is, mint festőgeniuszunk, Munkácsy Mihály, aki a bécsi Művészettörténeti Múzeum számára megfestette. — szintén vászonra — a róneszansz allegóriáját, mely érdekes kísérlete ugyan, Munkácsyra azonban nem jellemző, nem is jelentékeny alkotása.

Nyilasy Sándor, párizsi tartózkodásán kívül, — miután tehetségével háromszor is kiharcolta az Andrassy-féle 4200 koronás ösztöndíjat és az említett Vasárnap c. képe meghozta számára a Lipótvárosi Kaszinó 1000 koronás díját — külföldi tanulmányútra ment, és bejárta fél Európát. Tanulni az élettől, tanulmányozni a szülőföldet, megismerni a dolgozó népet, a művészzel szolgálni a hazát; ebben látta a haladó művész igazi hivatását. Ezért érezte magát olyan idegenül és kényelmetlenül külföldön, és ezért sietett vissza a tiszapart mellé, Szegedre. Nyilasy nemcsak a fővárosi, hanem a külföldi kiállításokon is gyakran résztvett. A hazai tárlatokon kívül az 1907-ben a bécsi Künstlerhausban tartott gyűjteményes rendezvénye nagy sikert aratott. Szorgalmas munkásságának gyümölcseit csaknem évenként kiállította a Múcsarnokban, ahol 1928-ban a Tánc c. festményére megkapta a Jankó János emlékére alapított összeget. Egy évvel később (1929) elnyerte az Országos Képzőművészeti Társulat nagydíját, s a Társulatnak később tisztagja lett. A Szépművészeti Múzeumon kívül több vidéki — főleg a szegedi Móra Ferenc Múzeum —, de külföldi képtár is megszerezte legjelentősebb alkotásait. Művésztének nagyságát azonban nem ezek az elismerések jelzik, hanem az a tartalmi gazdagság, amely benne maradó az idők folyamán változott művészeti irányok között is.

*

Nyilasy festőtársa, a rendkívül művelt, érzékeny lelkületű **Károlyi Lajos**, a tápéi népet ábrázoló barátjával szemben: magánykedvelő, szobájába húzódó, csendes, elmélkedő ember volt. Nyugodthatású képeit költői bensőséggel, mélyérzelmű tartalommal szötte át. Negyvennégy évvel ezelőtt, 1910-ben, Szegeden rendezett gyűjteményes kiállításának katalógusába ezeket írta: »... Életem célja, következőképp művészetem is, egyszerű. Tökéletességre törekszem, vagy ami egyértelmű velem: erőre. Mert a művészet erő és nem más, mint egy munkának — legyen az bármilyen körü — tökéletes kivitele... Ezen tökéletességre csak egy úton juthatunk, ha kutatjuk és öntudattá tesszük a természet törvényeit, és azokat nem csak mondjuk, hanem meg is cselekedjük... Mert tudatos törvényszerűség nélkül, pusztán a rejtélyesség érzésére utalni a művészt, szellemi öngyilkosság, s olyan értelmetlen lény, mint az ember, képtelenség... Ez történt korunkban, s az eredmény kiábrándító... Ezért felhasználok mindent, mit a modern természettudományok nyújtanak és a festőművészetet alkotó elemeket ezek alapján kutatom... S mivel minden munkánk belső mivoltunk külső formája, törekszem belső lényemet emelkedettebbé tenni, hogy bensőmben a természet arca visszatükröződhessen.«

Törekvései megvalósítására szentelt életét remete módon élte le, a legegyszerűbb igényről is lemondva. Szenvedéllyel merült el Tolsztoj életfilozófiájának tanulmányozásába, mely az 1900-as évek elején arra serkentette, hogy hozzá záródokoljon. Sarukban gyalog indult el Jasznaja Polnajába a nagy íróhoz, akitől személyesen várt kérdéseire választ. Oroszországban meg akarták bízni a fiatal művészek képzésével, de a honvágy hazahajtotta:

Károlyi Lajos alsóvárosi kis lakása meghitt csendjében készítette tükörből festett önarcképeinek hosszú sorát, melyekről egy vékony, sápadtarcú, szakállas ember néz ránk beszédes szájjal, értelmes, szelíd tekintettel. Lélekelemző önarcképeiben igyekezett meglesni, felszínrehozni és visszatükrözni az emberi lelket: megismerni rezdüléseit, hullámzását, szenvedélyeinek okait és kifejezésbeli sajátosságait, felmérni az arc villanásaiban a mögötte megnyilvánuló egyéniséget. Kevés

művész festett önmagáról annyi képmást, mint a szegedi Károlyi Lajos. Önarcképein, melyeknek legjobbjai a lélektani realizmus kiváló példái, nemcsak festői stílusának alakulását, hanem szomorúvá vált sorsa hangulatbeli lecsapódásait is végigkísérhetjük. Tört fényű, lágy tónusú alkotásaiban naplószerűen hagyta ránk érzékeny bensőjének őszinte vallomásait. »... Az ember önmagának a legjobb modellje, önmagát ismeri legkevésbé, ezért foglalkozom oly sokat önarcképpemmel.« — mondotta egy alkalommal. Saját magát ábrázoló művein kívül nagyszámú jellemtanulmánya is igazolja, hogy a lélektani kifejezés, az érzelmeknek, gondolatoknak és akarati folyamatoknak az emberábrázolásba való visszatükrözése Károlyi festészetének egyik legsajátságosabb értéke.

De a szobájába húzódó Károlyi Lajos is sokszor otthagya Róka utcai »műtermét«, melynek berendezése egy vaságy, kis dobkályha, asztal, néhány szék és festékörlő szerszámokból állt, s fürgeteges bő gallérját magára terítve gyakran kereste fel Újszeged jólevegőjű parkjait, a hepehupas árterű, homokos tiszapartot, vagy Alsóváros napsugaras házú, paraszti hagyományokat őrző utcáit, hogy saját-ságos szépségeket lírai színeivel megörökítse. Így aztán nemcsak az Önarckép-ek, hanem a tavasszal rügyező gyümölcsös kertek, a lágy borulatú őszi délutánok, az alkonyi fénybe burkolt, csendes szegedi utcák, a bársonyos szirmú, halványsárga rózsák festő-költője is volt Károlyi. Hangoltsága gyöngéd és szeretetreméltó, finom és érzékeny, halkán bánatos és halkán derűs, — mintha arról beszélt volna, hogy az élet nemcsak szépséggel jár. Meleg intimizmus hatja át igénytelen eszközökkel festett képeit, melyeknek egyszerűsége, őszinte és tiszta hangja, kevés eszközzel való sokatmondása, megkapó értékűvé avatják műveit. A magárahagyatottság és szomorúság, de az emberszeretet és a bizakodás összefogó érzésével fonta át képeit, melyek a bennük rejlő szorongás ellenére sem lesújtók, s férfias lírájuk, ha tartózkodóan is, az erő és a biztosság forrását kínálják.

Szeged festő-poétájának, Károlynak képei tele vannak hangulattal, egy önmagábamerülő lélek visszatükrözéseivel. Ehhez simulnak alkotásai: a madárlakta vén platánok és a nyíló rózsaligetek megragadó együttesét nyújtó Újszegedi részlet, a dús lomboktól árnyas, deszkakerítéses Kertes ház, a csatakos utat és két oldalán levéltelen fasort mutató Téli hangulat, az ezerszer megfestett, egyszerű ízléssel összerakott Rózsák; vagy többi képei, a Naplemente a Tiszán, Kődös táj, Vásár, Maros partján, Utcarészlet, Téli délután, Fenyővontatás a Tisza partján stb. Művein leheletszerű tónusaival olyan harmóniát teremt, melynek hamvassága és közvetlen bája egészen leköt bennünket. Színeinek jólesően családiás melegsége van, s kifejezőmódja valóban a lelkéből formálódott. A puha rajz, a finom tónusárnyalatok, szinte áhítatos gyöngédséggel rögzítik a látott valóságot, melyet a hétköznapiak póztalan, szelíd bája, tesz megkapóan költőivé.

Károlyi Lajos természetcsodáló kedvvel barangolta be az újszegedi kertváros hangulatteljes környezetét, mihén élvezve a növényvilág változatos színpompáját. Nagy áhítattal, szinte naivan és alázatosan állt a természettel szemben, melynek minden megnyilatkozása szent volt előtte. A művész azonban nemcsak a helyi táj megejtő szépségeit fedezte fel, — megtalálta benne az embert is, a nyomorgót, a szenvedőt. Mélyreható erejű alkotása, a nála szokatlanul nagyméretű, több változatban megfestett: Koldúsasszonyok és az elmélyült szociális érzést tanúsító Csavargók c. képei is ezt bizonyítják. Legtöbb munkája tanulmányzerű, melyben éles megfigyeléssel igyekezett az igazságot megközelíteni. Irtózott a rutintól. Sohasem kínozta el műveit, biztos kézzel és nagy közvetlenséggel vetette a látottakat vászonra. Ilyenek elsősorban alla prima — egy ülésre — festett virág-csendéletei. Ezeket a pompás kis képeit — melyeken mindössze néhány szál róza hajlik egy-egy korsó vagy áttetsző üveg fölé — a színek finomsága, üdesége és a nagyszerű tónusegység jellemzi.

A magányos szegedi festő fölüeny belátással és a meggyőzés elragadó erejével szól írásában. Elmondja, hogy a polgári festészetben uralkodó vajúdságnak és zűrzavarnak az az oka, hogy tisztán ösztön vezeti a művészeket. Ez pedig olyan fundamentum, amelyen a fejlődés lehetetlen. Az igazi alap csak az értelem által megismert törvényszerűség lehet.

Károlyi gyakran állította ki képeit a külföldi és a budapesti (a Nemzeti Szalonban 1918-ban kollektív kiállítása volt) tárlatokon is. Költői hangulatú alkotásait azonban alig vették észre, eltűntek a Műcsarnok képrengetégeiben. Szegeden többször volt gyűjteményes kiállítása, de itthon sem méltatták érdeme szerint. Károlyit azonban mindez nem bántotta. Bizott az igazságnak és saját törekvései-

nek eljövendő diadalában. Végtelen igénytelensége — vegetáriánus volt — könnyen átségítette művészi pályájának több mint negyedszázados küzdelmei. Személyére nézve előnyösnek tartotta a szegénységet, mert azt vallotta, hogy csak egyszerű viszonyok teremthetnek egyszerű felfogást, és az egyszerűség minden nagy művészet főkélléke.

Természetesen Károlyi Lajos művészetében — éppúgy, mint Nyilasyéban — nemcsak pozitívumok vannak. Egyikőjük munkássága sem mentes a hiányosságoktól, melyeket elsősorban nekünk: Szegeden élő muzeológusoknak és képzőművészeknek kell, új kultúrát építő népünk érdekében, felismernünk, hogy külön tudjuk választani termékeny életművekből, mint helyi örökségből, a felhasználható a felhasználhatatlantól. Ez alkalommal nem lehetett célunk, hogy e fontos feladatot e pár oldalon elvégezzük; törekvésünk inkább az volt, hogy előbb megkíséréljük lefűjni a közöny és a méltánytalan feledés porát a két szegedi festő szürkülő nevére és azokról az értékekről, melyek legjobb alkotásaikban ma is megtalálhatók.

*

A halk szavú Károlyi Lajos hét évvel előbb hunyta le szemét, mint a nála jóval erőteljesebb művészetű Nyilasy Sándor. Károlyi a huszas évek elején még-egyszer meglátta Firenzét, majd 1924-ben rendezett szegedi tárlata után megnősült, és felköltözött Budapestre. Itt igen szűkös, kölcsönökből kellett élnie. Pár év múlva gyomrával és veséjével betegeskedni kezdett. Súlyosbodó bajával a Rókus-kórházba szállították, ahol hosszú hetek kínos szenvedései után 1927. március 20-án úgy halt meg, mint ismeretlen vándor az élet országuján. Az akkori szegedi hatóság példátlan megnemértést tanúsított a kiváló művésszel szemben. Nevetségesen csekély értékű kétezer koronát és a következő szövegű táviratot küldték Budapestre:

»Székesfőváros Tanácsának.

A Rókus-kórházban elhalt szegedi illetőségű Károlyi Lajos festőművész részére kérek Szeged város költségére, szegényjogos temetést engedélyezni.

S o m o g y i
Szeged polgármestere«.

E szégyenteljes intézkedés ellen a festő barátai és tisztelői: Móra Ferenc, Juhász Gyula, Eidus Bentian fogorvos és Lengyel Vilma újságíró szólaltak fel. Közbenjárásukra Károlyi holttestét hazahozatták szülővárosába, Szegedre, és a múzeum előtt adták meg neki a végtisztességet. Temetőbevivő utolsó útjára a Munkáslárdára gyászdalal, Juhász Gyula pedig többek között e szavakkal búcsúztatta: »...egy nagy tanítást hagyta ránk, — a munka szent. Alkotó munkás voltál, ki a jövőnek dolgozik, kinek vetése érik.«

Károlyi festőtársa, a napsugaras lelkű Nyilasy Sándor 1934. január 6-án hagyta itt a befagyott Tiszát, az alvó fehér határt, a házacskáikba húzódó, szeretett tápéi népet. Halálát elhanyagolt szívbaja okozta. Utolsó éveit a gondok és a bizonytalanság gyötörték. Az életöröm, a napfény festője szinte árnyként bolyongott a szegedi utcákon. Arcának csalódásoktól és betegségtől szántott barázdái felett mind ritkábban sütött ki a nyájas mosoly, melyből képeinek annyi jutott. Hangja a szokottnál is halkabbra vált. A sokat nélkülöző ember szájában megkeseredett az élet ize. Az Oroszlán utcai bérház negyedik emeleti műtermében hosszú idők óta kölcsönökből élt. A Horthy-korszak árnyékos évtizedeiben nem kellett Nyilasy valóságot ábrázoló, a dolgozó nép törhetetlen erejét tükröző művésze. Jellemző, hogy az érdemes festő, minden »elismertetése« ellenére sem kapta meg — Károlyiról nem is beszélve —, a Ferenc József ösztöndíjat, melyet a szegedi születésű művészek támogatására alapított a város.

Nyilasy halála Szeged és Tápé dolgozói között osztiatlan részvétet keltett. Megindító formában nyilatkozott meg az elhunyt festő kedvelt falujának gyásza, amelynek földművesei saját halottjuknak tekintették a művészt. Tömött, zárt sorokban, méltóságátalosan vonultak fel temetésén, és a szegedi festő munkácsy-lepellel letakart koporsója előtt felzúgott a tápéiak gyászdala: »...kit szívünk hön ölel, halái szakítja el, és mi könnyezünk.« Lyka Károly — a művész hagyatékából 1934-ben rendezett szegedi emlékkiállításán tartott megnyitóbeszédében — többek között ezt mondotta: »...Nyilasy a magyar festők ama kis csoportjának volt egyik leglelke-

sebb tagja, akik először festettek igazi népeletképeket. Kortársai közül főleg két szegedi festő: Heller Odón és Parobek Alajos művészetére hatott. Közvetlen tanítványa Balogh Margit (1898) volt.

Nyilasy Sándor és Károlyi Lajos lírai realista festészete világos, a dolgozó nép számára érthető művészet. Alkotásaik nemcsak igazságukkal, ábrázolásuk pontosságával, megragadó közvetlenségükkel lepnek meg bennünket. Különös vonzóerejük abban van, hogy olyanok mutatják be a Tiszát, ahogyan az az itteni emberek tudatában, gondolkodásában és érzelmvilágában él. Nyilasy-nak az alkotó öröm volt az élet- és művészetelve. Amit és ahogyan alkotott, pozitív, termékeny öröm volt. Művészte ahhoz tapadt, amit valóban szeretett: a falusi ember életéhez, a szabad, napsütéses természethez. Károlyi képeinek sokszor szomorkás hangulata a nyomorúság és a sivatár múltból ered, de festészetében ott zengnek a legtisztább emberi érzések: a helyi táj, a szülőváros, a dolgozó nép szeretete. Alkotásaiban a sötétség és az elnyomás elleni gyűlölet hamu alatti parazsa izzik. Válogatott műveikben kifejezésre jutó értékeik az alföldi mesterek, a drámai erejű Tornyai János és Koszta József mellett, a lírikus Endre Béla sorába utalják őket. Nyilasy Sándor és Károlyi Lajos festészete iránt Szeged és Tápé felszabadult dolgozó népe szeretettel és tisztelettel adózik, s maradandó értékű realista alkotásaikat helyi haladó hagyományai közé sorolja.

SZELESI ZOLTÁN

Az Orbis Pictus mint egyik első illusztrált gyermekkönyvünk

„Kicsiny könyvecske ez, amint látjátok: mindazonáltal az egész világnak és az egész nyelvnek rövid summába foglalása, rakva képekkel, neveknek előlszámláltatásaival és a dolgoknak megíratásával.” (Orbis Pictus: Előljáró Beszéd.)

I.

A XVII. század művelődésünk történetében a kapitalizálódási folyamattal együttjáró polgári gondolatok, törekvések csiráit rejti magában. Magyarország akkori sajátos gazdasági—társadalmi berendezettsége a fejlettebb iparral, kereskedelemmel és nagyobb műveltséggel rendelkező országokhoz képest bizonyos mértékű elmaradást mutat, s ez tükröződik irodalomban, művelődési anyagban és természetszerűen ezen anyagot közvetlenül átadó iskolai szervezetben, tananyagban is. Művelődésünk történetének tanulmányozása nagyobb mértékben haladt előre a történelmi és irodalomtörténeti kutatásokban, mint a neveléstörténet területén; pedig ezek a kérdések egymáshoz kapcsolódnak, kölcsönösen összefüggőek, egymást feltételezik, követik, kiegészítik.

Komensky Ámos János sárospataki működése, közvetlen iskolai hatása, műveinek és tervezeiteinek visszhangja jelentős művelődéstörténeti tényező. Komensky magyarországi működése a mi viszonyaink közepette az akkori haladó polgári gondolat iskolai és irodalmi elültetését jelentette.¹

Jelen tanulmányban csupán arra vállalkozom, hogy a Magyarországon megfogalmazott, hazai és külföldi vonatkozásban felbecsülhetetlen jelentőségű illusztrált gyermekkönyvnek, az Orbis Pictusnak jelentőségére rámutassak; teszem ezt a polgári művelődési anyag, valamint az ehhez szorosan hozzájáruló bölcséleti és pedagógiai gondolatok feltárásán keresztül.

Az Orbis Pictus hosszú időn keresztül a világ egyik legnépszerűbb könyve volt. Elég csak azokra a nyilatkozatokra utalnom, melyek során Goethe², Herder³, Leibnitz⁴ gyermekkoruk legkedvesebb könyve gyanánt említik. Méltán, mert a XVII. század kulturális értékei, világfölfogása, civilizációja, gazdasági életének keresztmetszete érdekes előadásmódban és képekben tükröződik ebben a gyermekkönyvben.